कोणे एके काळी —

— रांगणेकर

१९५०

३ अंक

भरत नाट्य संशोधन मंदिर
N08037

2960

भन २०६५ रांके

या नाटकाचा पहिला प्रयोग 'नाट्य-निकेतन'नें भारतीय विद्याभवन, मुंबई येथें शनिवार, ता. १४-१-१९५० रोजीं रात्रीं ९ वा. करून दाखविला. त्यावेळीं भाग घेतलेले कलावंत :

कल्याणी	ज्योत्स्ना मोळे
अंबू	मंगला रानडे
हणमंतराव	व्ही. डी. पंडित
दामुअण्णा	श्रीपाद जोशी
जयंता	चंद्रकांत गोखले
शिरसाट	करमरकर

DONATED IN MEMORY OF
D. R. NAGARKAR. B. A. LL. B.
ADVOCATE.

दिग्दर्शक	संगीत दिग्दर्शक
मो. ग. रांगणेकर	*मा. कृष्णराव*

या पुस्तकाच्या कव्हरवरील छायाचित्र श्री. वा. ना. भट यांनीं घेतलं आहे.

● ● या नाटकाचा अगर त्यांतील कांहीं भागाचा रूपांतरासाठीं, प्रयोगासाठीं अगर दुसऱ्या कोणत्याही कारणासाठीं उपयोग करावयाचा असल्यास आधीं लेखकाची लेखी परवानगी घ्यावी. तसें न केल्यास कायदेशीर इलाज केला जाईल. ● ● ●

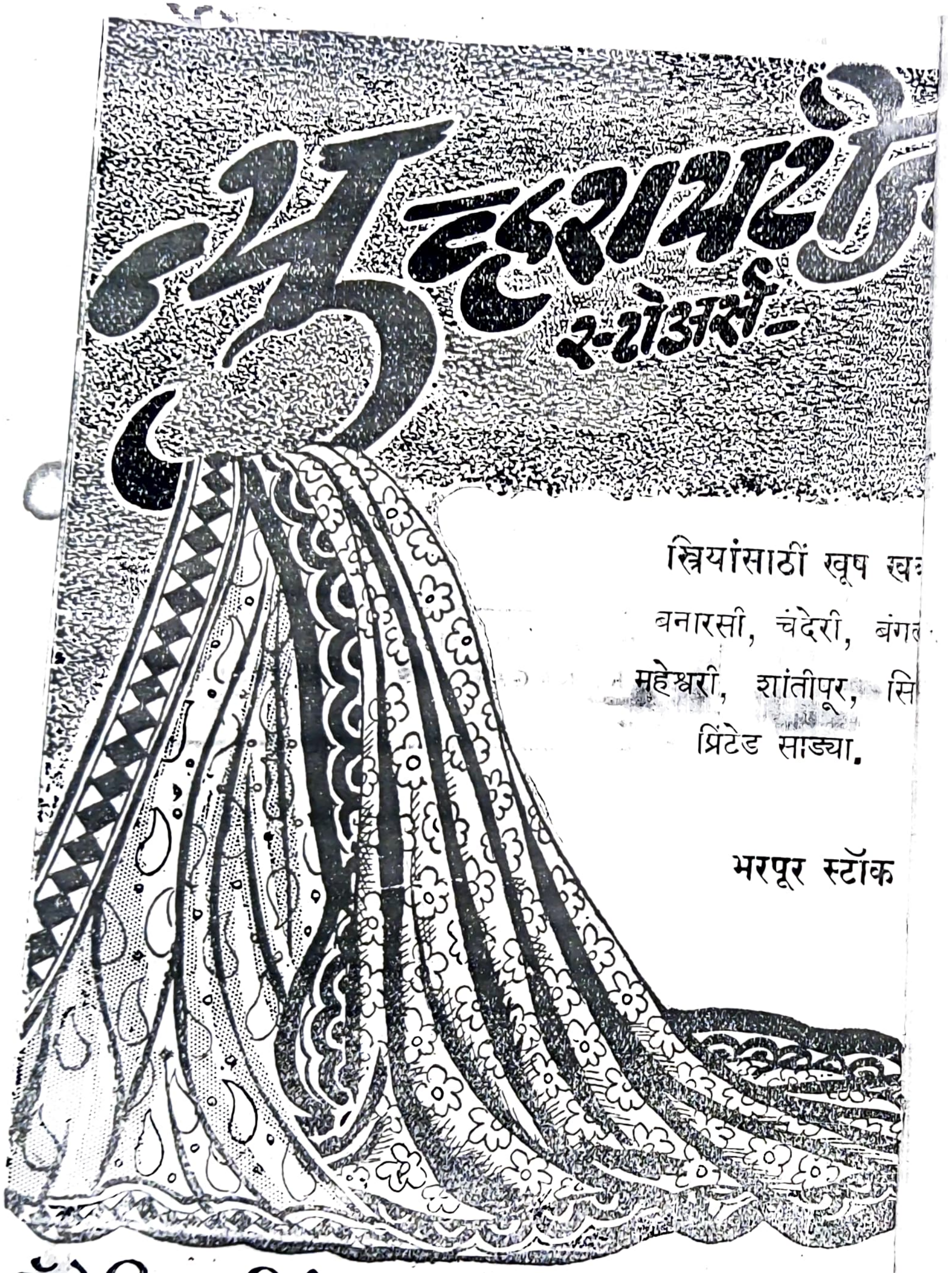

मॅजेस्टिक सिनेमा समोर, गिरगांव, मुंबई
[फोन.. २३५१७, २०७१७]

B. C. PUBLICITY

N.V.S./M

★ रामतीर्थ ब्राह्मी तेल ★

स्पेशल नं.]

* पांढरे केस काळे होतात. * स्मरणशक्ति वाढते.
* टक्कलावर केस उगवतात. * शांत झोंप येते.
* दृष्टि सुधारते. * केस लांब सडक होतात.
* गळणारे केस थांबतात. * डोकें-दुखी थांबते.

मोठी बाटली ३॥ रु. लहान बाटली २ रु.
टपाल खर्च निराळा.

—: सर्वत्र मिळतें :—

रामतीर्थ योगाश्रम

४४८ सॅण्डर्स्ट रोड, मुंबई नं. ४.

कोणी एके काळीं
नव्हे !
तर सदैवच अजरामर राहील अशा तऱ्हेचें
तुम्हां सर्वांच्या आंवडीचें उदात्त आणि गोड असें

ह. ना. आपटे, नाथ माधव, शरच्चन्द्र, ना. सी. फडके, वि. स. खांडेकर, साने गुरुजी, विनोबा भावे, वि. वि. बोकील, सौ. मालतीबाई दांडेकर, लीला देशमुख, वा. वि. हडप आदिकरून सर्व सुप्रसिद्ध लेखकांचे समग्र वाङ्मय केव्हांही मिळेल अशा तुमच्या खात्रीचें प्रमुख दुकान—

म्हणजेच

बॉम्बे बुक डेपो
२१७ चर्नीरोड, गिरगांव, मुंबई ४.
[टेलिफोन : ३३८९२]
एकवेळ भेटा अगर लिहून सूचिपत्र आजच मागवा.

REMEMBER !
MAKE IT A POINT TO VISIT
THE
BOMBAY BOOK DEPOT,
BOOKSELLERS & PUBLISHERS,
GIRGAON, BOMBAY 4.
For all book requiuements.

DONATED IN MEMORY OF
. R. NAGARKAR, B.A. LL.B.
ADVOCATE.

अंक १ ला

[पुण्यांतील सदाशिव पेठेंतील एक जुनें घर. उजव्या बाजूस बाहेर जाण्याचा दरवाजा. समोरच्या खिडकींतून गल्लींतील पलीकडचीं पडकीं, जुनाट घरें दिसत आहेत. समोर डाव्या बाजूस वर जाण्याचा जिना आहे आणि त्याच्या अलीकडे माजघराचा दरवाजा आहे. घर जुन्या तऱ्हेचें आहे, हें तेथील एकंदर सामानसुमानावरून दिसत आहे. भिंतीवर फळया मारून त्यावर वर्तमानपत्रांच्या फायली, मासिकें वगैरे धूळ खात पडलीं आहेत. भिंतीवर नाना तऱ्हेचीं कॅलेंडरें—त्यांत कांहीं गेल्या दोन तीन वर्षांचींही आहेत—लटकत आहेत. कुठले तरी जुने "फॅमिली ग्रूप्स" आहेत. माजघरांतल्या दरवाजावर जुनें मण्यांचें तोरण आहे. बाहेर जाण्याच्या दरवाजाच्या अलीकडे भिंतीला टेकून एक मळकें मोठें टेबल आहे. त्यावर वर्तमानपत्रांच्या फायली, कागदपत्रें, पुस्तकें, दौत, सिगरेटचे डबे वगैरे सामान इतकें अस्ताव्यस्त पडलें आहे कीं, हें पुण्यांतल्या एखाद्या संपादकाचें घर असावें, असा एखाद्याचा ग्रह व्हावा. आणि खरेंच, हें हणमंतराव दीक्षित संपादक 'ऐरावत' यांचें घर असून त्यांचा नुकताच बी. ए. झालेला मुलगा जयंता जिन्यावरून हातांत कोट घेऊन येत आहे आणि त्याच्यामागें त्याचा कोट धरून अंबू येत आहे.]

अंबू : थांबा ना—जरा थांबा—

जयंता : सोड मला—काय कटकट आहे तुझी !

अंबू : नाहीं सोडणार—अगोदर मागा मला—आज अगदीं मोक्षमोक्ष करून घेणार आहे मी.

जयंता : तूं घे मोक्ष करून--मला कशाला बरोबर नेतेस ?-- चल

सोड, जाऊं दे मला.

अंबू : मग सांगा मला, काय करणार आहां तुम्हीं माझं ?

जयंता : मी काय करणार ? तुला काय करायचं असेल तें कर तूं.

अंबू : मला लग्न करायचं आहे.

जयंता : मग कर.

अंबू : एकटी कसं करूं ? तुमच्या मागें मी आज सहा महिने आहें, नाना तऱ्हांनीं तुमचं मन वळवायचा प्रयत्न करते आहे--पण तुम्हीं माझ्याकडे नुसतं पाहायला देखील तयार नाहीं.

जयंता : दुसरा कुणी पाहा. जगांत मीच कांहीं एकटा लग्नाचा उरलेलो नाहीं.

अंबू : पण माझ्या अण्णांनीं माझं तुमच्याशींच लग्न करायचं ठरवलंयू--म्हणून तर आज सहा महिने मला इथं तुमच्या घरीं आणून ठेवलंयू.

जयंता : कशाला ? मला वश करायला ?

अंबू : हो--अण्णा म्हणाले, मी सारखी तुमच्या डोळ्यासमोर राहिलें म्हणजे तुम्हांला माझ्याबद्दल कांहींतरी वाटायला लागेल.

जयंता : हो--तिटकारा वाटायला लागला आहे ! काय वाटलं तुझ्या अण्णाला ? त्यांची बायको मरून चौदा वर्षं झालीं आहेत--आणि त्यापूर्वीं दहा वर्षं त्यांचं लग्न झालं होतं--त्यामुळें लग्नाबद्दलचे त्यांचे चोवीस वर्षांपूर्वीचे अंदाज आतां टाकाऊ झाले आहेत म्हणावं !

अंबू : सहवासानं प्रेम नाहीं का जडत ?

जयंता : जडलेलं नाहींसं होतं आजकाल ! आतां शहाण्या माणसानं एक प्रेम तरी करावं, नाहींतर लग्न तरी करावं--दोन्हीं साधायचीं नाहींत !

अंबू : मग तुम्हीं यापैकीं कुठलं करणार ?

जयंता : कुठलंच नाहीं.

अंबू : पाहा--आपणच म्हणतां, शहाण्या माणसानं एक प्रेम तरी करावं, नाहीतर लग्न तरी करावं--

जयंता : हो--पण ज्याला करायचं आहे त्याला. मला लग्न तर मुळींच करायचं नाहीं. आणि प्रेम--कशावर ग प्रेम करूं मी ? काय आहे तुझ्यांत म्हणून मी प्रेम करूं तुझ्यावर ? तुला कम्युनिझम् म्हणजे काय माहीत आहे ? चिआंग-कै-शेक कुठं गेला माहीत आहे ? मार्क्सचं "कॅपिटल" किती पानांचं आहे पाहिलं आहेस ? सध्यां डॉलरचा भाव काय आहे ? कॉमनवेल्थमध्यें राहायचं कबूल करून काँग्रेसनं केवढी घोडचूक केली आहे--आहे माहीत तुला ?--ऐकल्या आहेस कधीं या गोष्टी ? आणि लग्न करायला निघाली ! जा--तुझ्या अण्णांना म्हणावं, म्युनिसिपालिटीच्या शाळेंतला एखादा गायनमास्तर आणा जांवई म्हणून आणि बसा दोघेही धैवत लावीत ! मी लग्न करायला मोकळा नाहीं म्हणावं. [जाऊं लागतो.]

अंबू : [त्याचा कोट धरून] पण मी नाहीं जाऊं देणार तुम्हांला. आज माझा निकाल लावा.

जयंता : निकाल लावला असता--पण श्रीमंतांनीं गरीबांना चिरडायचं--समर्थांनीं दीन दुबळ्यांना भरडायचं, याची आमच्या कम्युनिस्ट पार्टीला चीड आहे--म्हणून मी तुझी गय करतों आहे.

अंबू : म्हणजे तुम्हांला माझी दया येते ?

जयंता : हो--

अंबू : मग प्रेम कां नाहीं करीत ? निदान लग्न तरी का नाहीं करीत ?

जयंता : हें बघ अंबे, लग्न कर म्हणून कुणी करीत नसतो. मला तुझ्याशीं लग्न करावंसं वाटत नाहीं. तूं तुझ्या अण्णांना सांग आणि परत आपल्या घरीं निघून जा कशी !

अंबू : इथं राहिलें म्हणून काय झालं ? माझं आणि अण्णांचं रेशन काढलं आहे—फुकट नाहीं कांहीं जेवीत मी !

जयंता : मग राहा—पण माझ्या मागचा तुझा पिंगा बंद कर.

अंबू : तुमचे भाऊकाकासुद्धां या लग्नाला तयार आहेत. लग्ना आपला फोटो देखील छापणार आहेत म्हणे ते आपल्या " ऐरावत " म

जयंता : मग सध्यां तुझा छापायला सांग.

अंबू : एकटीचाच ?

जयंता : हो—म्हणावं फोटो छापा आणि खालीं " वर पाहिजे " लिहा. लग्न केल्यास जांवयाला जन्मभर मासरा गाणं फुकट शिकव म्हणावं—जा.

[जातो. अंबू हतबुद्ध होऊन थोडा वेळ दरवाजांतच उभी राहाते. दामुअण्णा—अंबूचा बाप—अंगांत एक अघळपघळ कोट घालून व डोक्यावर पूर्वीं घडीची पण आतां बाटोळी झालेली टोपी घालून माडीवरून येतात. येतांना ते खिशांतले चणे खात येतात.]

अण्णा : काय अंबे, कुणाची वाट बघते आहेस ? गेला वाटतं जयंता ?

अंबू : आतांच गेले ते.

अण्णा : मग येवढ्यांत कसा येईल ? आल्यावर त्याच्या आसपास राहा जा. अग, कष्टाशिवाय फळ नाहीं मिळत. चणे खावे लोखंडाचे ! दह दहा तास खांसाहेबांच्या घराच्या खालीं उभा राहायचा मी दोन पायांवर केव्हां केव्हां वरून विड्याची चूळ टाकीत ती देखील पडायची अंगावर म्हटलं, तरी हरकत नाहीं. अभिषेक होतो आहे हा आपल्यावर. तेव्ह ही विद्या साध्य झाली बरं. (कुठली तरी तान घेतात आणि उघडलेल्य तोंडात शेंगदाण्याचा बोकणा भरतात.)

बू : पण हें गाणं नाहीं—नवरा आहे हा.

ण्णा : हं—मग अगदींच सोपं काम. संगीत विद्या म्हणजे असाध्य ठा—सात जन्म नाहीं पुरायचे ती हस्तगत व्हायला. नवरा काय—हुं:

बू : हो—हुं: ! सहा महिने होत आले इथं येऊन मला.

ण्णा : मी बारा वर्षे काढलीं खांसाहेबांकडे !

बू : आणखी बारा वर्षांनीं माझ्याकडे कुणी ढुंकून तरी पाहील ?

ण्णा : कांहीं नेम नाहीं सांगवत. आणखी कांहीं वर्षांनीं तिशीच्या ढचीच जून मुलगी पाहायची फॅशन निघेल या पोरांची !

बू : हो, निघते आहे. सध्यां मात्र लग्न न करण्याचीच फॅशन् निघाली हे ! म्हणे कम्युनिझम माहीत आहे ? डॉलरची किंमत माहीत आहे ? जणूं य, लग्नाला कम्युनिझम् आणि डॉलर लागतो !

ण्णा : अग, वर्तमानपत्रवाल्याचा पोरगा आहे तो ! आणि तशात म्युनिस्ट ! रशियांत पाऊस पडला, कीं हे हिंदुस्थानांत छत्र्या उघडायचे !

बू : पण आतां किती दिवस मी त्यांची मनधरणी करीत राहूं ? मला र बाई कंटाळा आला आहे.

ण्णा : जरा दम धर—अशी एकेरीवर येऊं नकोस.

बू : हो—तुम्हांला काय झालं सांगायला ? म्हणे दम धर. आता म शिल्लकच उरला नाहीं. तुम्हीं भाऊकाकांना तरी सांगून पाहा.

ण्णा : बा:, मधून मधून सांगतोच आहे कीं मी. पण परवांच ारलेकांची जुगलबंदी झाली आहे—तेव्हां सध्यां दोघांपैकीं कुणाच्याच ाटेला जाण्यांत अर्थ नाहीं.

बू : खरंच अण्णा—कशाबद्दल भांडत होते हो दोघे ? मला तर क्षर देखील कळलं नाहीं.

अण्णा : आणि त्यांना तरी कुठं कळलं आहे ? काय म्हणे, हिंदुस्थान कॉमनवेल्थमध्यें राहिला ही कॉंग्रेसनं घोडचूक केली कीं शहाणपणा केला !